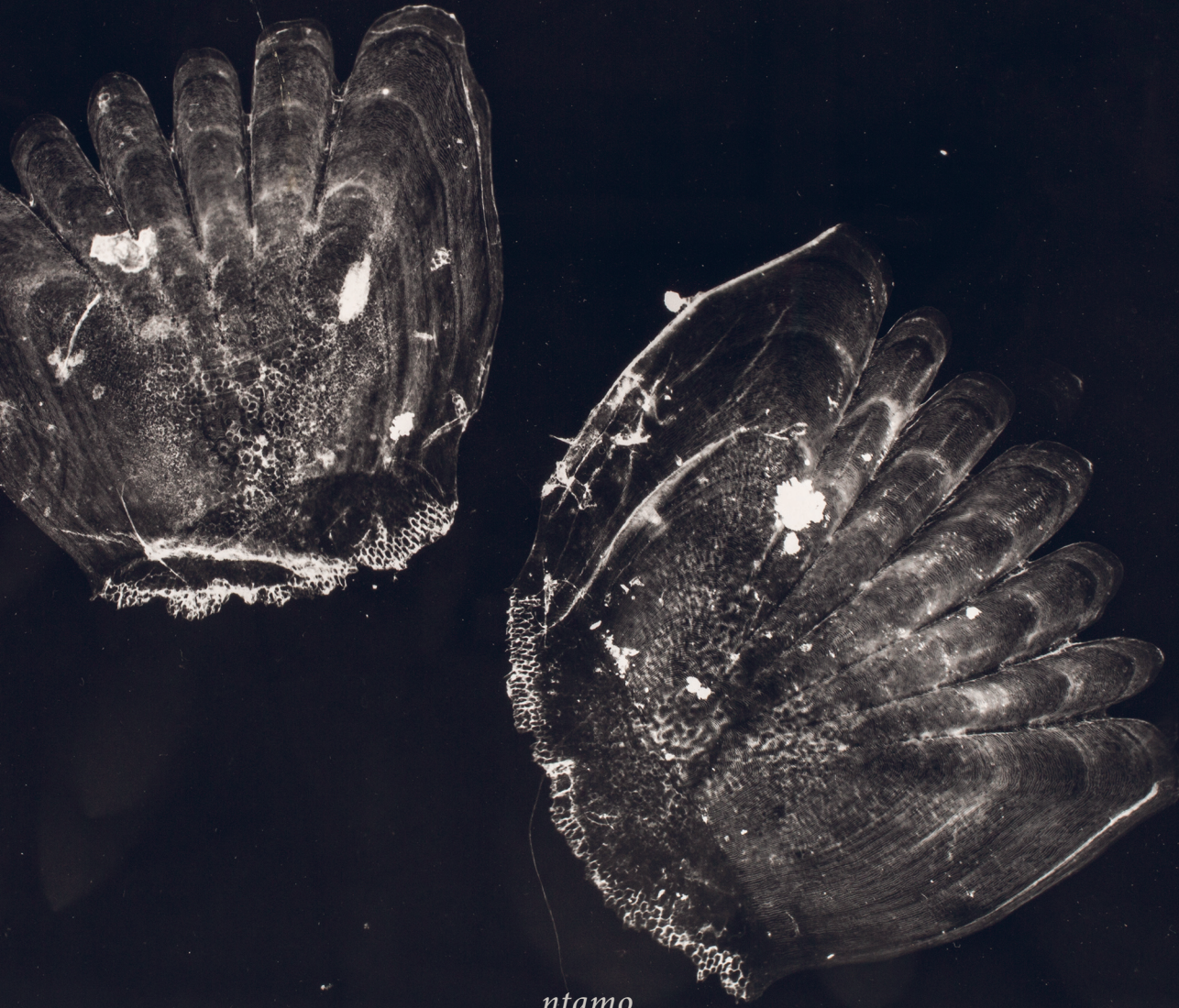

Laura-Elina Aho

PETRA JA IDA

ntamo

Laura-Elina Aho

PETRA JA IDA

Kahden polven lahjat suomalaiselle teatteritaiteelle

ntamo, Helsinki 2017

© 2017 Laura-Elina Aho

ISBN 978-952-215-713-3

KANSI
Pauliina Leikas

TAITTO
Göran de Kopior

KUVASUUNNITELMA
Laura-Elina Aho &
Jarkko S. Tuusvuori

VALMISTAJA
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2017
ntamo
www.ntamo.net

SISÄLLYSLUETTELO

ALKUSANAT	3
I TAUSTASTA JA LUONTEESTA	9
II KUVATAIDEKENTÄN ASiantuntijaksi	27
III Naisvoimaa	45
IV Vetäytyminen ja mediamurros	57
V Läheisistä	69
VI Yhteys idaan	83
LOPUKSI	111
 KUVALUETTELO	 117
VIITTEET	121
LÄHTEET & KIRJALLISUUS	141

ALKUSANAT

Suomalaisen näyttelijälegendan Ida Aalbergin kuoleman satavuotismuistojuhlaa vietettiin tammikuussa 2015. Muutamaa kuukautta myöhemmin yllättävä tieto tavoitti taiteilijan muiston vaalimiseksi ja laajemmin suomalaisen näyttelijäntaiteen tukemiseksi 1957 perustetun nimikkosäätiön. Taidekriitikko ja -toimittaja Petra Uexküll oli testamentissaan lahjoittanut Ida Aalberg -säätiölle omaisuutensa ja arkistonsa kokonaisuudessaan. Säädekirjan mukaan varat oli ohjattava nuorten näyttelijöiden tukemiseen. Lahjoitus mahdollisti uuden apurahan perustamisen. Keväällä 2017 säätiö jakoi ensimmäisen kerran Petra Uexküllin rahastosta kaksi stipendiä alle 35-vuotiaille suomalaisille näyttelijöille.

Testamentin mahdollistama tuki nuorille on rahallisesti merkittävä. Sen lisäksi Uexküllin säätiölle testamenttaama jäämistö sisältää kulttuurihistoriallisesti merkittäviä aineistoja. Ne tarjoavat uusia ja erittäin kiinnostavia näköaloja suomalaiseen taide- ja kulttuurielämään yli sadan vuoden ajalta, 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun viimeisille vuosikymmenille saakka.

Mutta kuka oli Petra Uexküll?

Tänä syksynä Ida Aalberg -säätio viettää 60-vuotisjuhliaan. Vaikka oman aikansa suuren tähden ura ja elämänvaiheet saattavat olla nykyään yleisesti tunnettuja vain pääpiirteissään tai summittaisesti, hänen nimensä yhdistetään kuitenkin laajalti oikeaan taidemuotoon ja Suomen Kansallisteatterin kaltaiseen merkkiinstituutioon. Uexküllin tarina taas kertoo varjoon jääneestä mutta huomattavan tärkeästä taiteellis-kulttuurisesta toiminnasta ja poikkeuksellisen kiintoisista ammattipolusta ja ajattelijantiestä.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sekä Kansalliskirjaston arkistoihin sijoitetusta Petra Uexküllin arkistomateriaalista avautuu erityislaatuinen näkymä taide maailmaa syvästi tunteneen ja siihen vahvan panoksensa antaneen naisen elämään ja työhön. Tämä kirja kokoaa materiaalin kautta piirtyvää maisemaa. Pitkästä ja tuotteliaasta taidetoimittajan ja -kriitikon urastaan huolimatta Uexküll on henkilönä jäänyt lähes täysin vaille huomiota, toisin kuin hänen teatterikriittikkosisarensa Sole Uexküll, jonka työ oli yleisesti tunnettua. Siskosten ammatillinen toiminta oli kuitenkin hyvin samankaltaista: omistautuvaa, paneutuvaa, laajasti sivistynyttä ja yhteiskunnallisesti näkyvää. Petra kirjoitti 1940–1970-lukujen aikana suomalaisiin lehtiin satoja taideartikkeleita¹.

Ammatillisen toiminnan lisäksi säilyneistä papereista ja valokuvista pääsee tarkastelemaan myös perhe- ja ystävyssiteitä. Ne liittivät Petran osaksi suomalaista kulttuurikenttää. Erikoisen rikkaat kuvat arkisto välittää hänen isosiskostaan Solesta ja sisarusten äidistä Irja Uexküllistä. Nämä kaikki kolme naista omak-suivat itsenäisen, avoimen ja maailmasta kiinnostuneen elämänasenteen: he kouluttauivat ja toimivat suomalaisella kulttuurin kentällä koko 1900-luvun ajan.

Petra Uexküllin kirjallinen jäämistö kantaa myös Suomen nykyisten rajojen ulkopuolelle. Sisarusten isä oli Venäjältä 1918 Suomeen muuttanut vapaaherra Alexander Uexküll-Gyllenband². Lahjoitetussa arkistossa säilyneet hänen ja vanhempiensa kirjeet ja päiväkirjat kertovat saksalais-venäläisen aatelissuvun elämästä 1800-luvulla. Uexküll-Gyllenband siirtyi vallankumouksen jaloista Pietarista Suomeen ja perusti 1918 Helsinkiin taiteellisilta näkemyksiltään uudenlaisen teatteriseurueen.

Petran äiti liittyi vastaperustettuun teatteriryhmään ensimmäisten näyttelijöiden joukossa. Pian Irja Nordberg ja Alexander Uexküll-Gyllenband löysivät toisistaan näyttämötaiteelle omistautuneiden työtoverien lisäksi myös elämänkumppanit. Petran hallussa säilyneet vanhempiensa aineistot ilmentävät heidän rakkaustarinansa lisäksi toimimista epävarmalla teatterikentällä vasta itsenäistyneessä ja sisällisodasta eteenpäin yrittävässä Suomessa.

Testamentattuun arkistoon kuuluu myös joitakin Petran omia käsikirjoituksia. Kuin lahjana tutkijalle niihin sisältyvät myös hänen pienimuotoiset muistelmansa, jotka asettuvat vuoropuheluun muiden dokumenttien kanssa. Petrankin tapauksessa lähes yhtä kiinnostavaa kuin hänen muistelmiin kirjaamansa elämäntapaukset on se, mitä hän jättää niissä kertomatta. Suorasanainen oman persoonan kuvaus jää hyvin vähälle. Petra kertoo lapsuuden kasvuympäristöstään ja perheestään, mutta ei tuo juuri ollenkaan esiin henkilökohtaisia tuntemuksiaan, nuoruuden haaveitaan tai kasvamistaan kuvataidemaailman asiantuntijaksi ja toimittajaksi. Itseään huomattavasti enemmän hän kertoo isosiskostaan, äidistään ja jonkin verran myös varhain kuolleesta isästään. Muistelmissa nousee kuitenkin keskeisesti esille myös henkilö, jonka olemassaolo saattaa lopulta olla yksi merkittävimmistä syistä Petran tekemälle testamenttilahjoitukselle.

Tuo henkilö on näyttelijä Ida Aalberg.

Hän oli Petran isän ensimmäinen puoliso. Perhettä ja omaisia koskevien materiaalien lisäksi Uexküllin jäämistö pitääkin sisällään merkittävän määrän Aalbergiin liittyvää aineistoa. Se on nyt tutkijoiden vapaasti käytettävissä. Materiaaliin lukeutuu esimerkiksi yli 90 kirjettä, jotka näyttelijä lähetti aviomiehelleen kiertueilta ja esiintymismatkoilta sekä muuta Aalbergin omaa kirjeenvaihtoa. Näyttelijään suoraan liittyviin aineistoihin kuuluu myös Uexküll-Gyllenbandin käymä, vaimonsa taiteellista toimintaa koskeva kirjeenvaihto.

Petra Uexküllin suhde Ida Aalbergiin on kiehtovaa ja monikulmaista tarkasteltavaa. Omaisuuden testamenttaamista isän ensimmäisen vaimon nimeä kantavalle säätiölle ei voi pitää itsestäänselvänä ratkaisuna. Sole ja Petra olivat isänsä kuollessa niin pieniä, ettei heille jäänyt henkilökohtaisia muistoja isästä, saati tämän aiemmin kuolleesta puolisoista. Aalbergin olemassaolo kuitenkin määritteli tietyllä tapaa myös Uexküll-Gyllenbandin tytärten identiteettiä. Näyttämötaiteilijalla ei ollut lapsia, joten Petrasta ja Solesta tuli hänen välillisiä perillisiä ja perinteensä kannattelijoita. Ei ole epäilystäkään siitä, että Aalbergista muodostui Petralle ratkaisevan tärkeä henkilö. Tämä käy ilmi jo testamenttilahjoitukseen sisältyvien muistelmien ensimmäisellä sivulla:

Kirjoittaessani nyt meidän perheestä en etsi julkkiksia. [...] Kerron tosin myös vähän suuresta Idasta, millainen hän oli niin työssä kuin privaattissakin [...]. Kerron sen minkä tiedän.³

Näyttelijä ja ohjaaja Ida Aalberg (1857–1910), Petran isän ensimmäinen vaimo.

Traagisinta elämässäni on se, että olen syntynyt Suomessa!

Näin puuskahti näyttelijätähti Ida Aalberg (1857–1915) vanhoilla päivillään. Kirjeen sai hänen aviomiehensä, teatteriohjaaja Alexander Uexküll-Gyllenband (1864–1923). Idan ja Alexanderin henkinen perintö ja sen ensisijaiset vaalijat ovat tämän teoksen pääosassa.

Petra Uexküll (1923–2015) oli Alexanderin ja tämän toisen aviopuolison, näyttelijä-opettaja Irja Nordbergin (1895–1967) tytär. Tunnetumman draamakriitikkosiskonsa Sole Uexküllin (1920–1978) tapaan hänestä tuli kulttuuritoimittaja. Suotta unohdettu ja kirjan ansaitseva Petra vaikutti pitkään *Ilta-Sanomien* kuvataidearvostelijana.

Vetäytyvästä luonteestaan huolimatta Petrasta kasvoi sivistynyt ja taitava julkinen järjenkäyttäjä. Yhdessä Irjan ja Solen kanssa hän piti yllä esteettistä ajattelua ja uteliasta elämänasennetta. Naimaton Petra testamenttasi arvokkaan jäämistönsä Ida Aalberg -säätiölle.

Suomalaisesta teatterihistoriasta väitöskirjaa tekevä Laura-Elina Aho avaa kiehtovan näkymän Uexküllin loistaviin naisiin suuren Ida-diivan vanavedessä.

9 789522 157133